

közölhetek adattárat. Ugyanebből az okból nem volt módom az adatok pontosabb elemzésére sem. A fenti példák közzétételével talán mégis sikerül felhívni a figyelmet egy olyan jelenségre, amely nagy mennyiségű adatot tartalmazó pontos statisztikák hiányában esetleg rejtve marad a kutatók szeme elől.

BIRÓ ÁGNES

A körösladányi határrésznevek egy típusáról

1. A földrajzi nevek tipológiájának része a névkeletkezési módok alapján alkotott rendszer (vö. HOFFMANN ISTVÁN: MNyTK. 183 [1989]: 105–106). Mivel Körösladány földrajzi nevei közül általános ismertségüket, gyakori használatukat és részben régi korokat tekintve, másrészt a denotátumuk jelentősége miatt is az egyik legkiemelkedőbb csoport a határrészneveké, ezek keletkezésének vizsgálata így kiszakítva is tanulságos lehet. Jelen dolgozatomban nem foglalkozom a település összes határrésznevével, csak az egyik altípusba tartozókkal. A település földrajzi neveinek rendszerezésekor kiderült, hogy a határrésznevek keletkezésében meghatározó szerepet a jelentésbeli szóalkotási módok játszottak (vö. HOFFMANN ISTVÁN: MNyj. 30 [1992]: 3–23), ezek között is leginkább a névátvitel, elsősorban a metonímia.

Sok körösladányi metonimikus eredetű határrésznév úgy jött létre, hogy a hajdani vizek nevei váltak a vizekkel (érintkező) szomszédos nagy kiterjedésű területek neveivé.

2. E nevekre (ugyanúgy, mint a tájnevek egy csoportjára) is jellemző, hogy "egyedei tulajdonnévi létük első szakaszában nem" határrésznevek, "csak később, névátvitellel lettek azzá" (JUHÁSZ DEZSŐ: NytudÉrt. 126 [1988]: 24). Tehát a metonimikus határrésznevek "úgy jöttek létre, hogy a meglévő nyelvi elemkészletnek csak a jelentésbeli átértékelődése történt meg, a névalkotásban a grammatikai szerkesztés nem játszott szerepet" (HOFFMANN: MNyj. 30 [1992]: 17). Így a csoportba való tartozásuk "feltétele még a funkcióváltást kísérő alaki-lexikai változatlanság" (JUHÁSZ i. h.). Az ilyen névalkotási móddal keletkezett, az új jelölésben megállapodott földrajzi neveket tartja a szakirodalom másodlagos neveknek. E nevek esetében a névadás motivációja az eredeti denotátumnak, illetve nevének típusa; vagyis másodlagos határrésznevek létrejöhetnek vizek, térszínformák stb. neveiből.

Körösladányban a határrésznevek uralkodó (keletkezéstörténeti) típusát a puszta víznevekből származók alkotják. A következő nevek tartoznak ide: *Bikeri*, *+Billentő*, *Büngösd*, *Csécseri*, *Dondorog*, *Guzsaly*, *Györkeri*, *Gyulaj*, *Károlyderék*, *+Kengyel*, *Kerekítő*, *Korhány*, *Majta*, *Nadarér*, *Pakac*, *Sárosér*, *+Sárosfok*, *Sebesér*, *+Süvöltő*, *Tekerő*, *Tenkér*, *Tikos*, *Tüdős*, *+Tüdősér*, *Vermes*, *Vesszősér*. Összesen: 26 név, 24 területet jelöl. A források alapján a községben a különböző korokban 74

részre tagolták a határt. Ebből tehát 24-nek víznévi eredetű nevet (is) adtak. Az összegyűjtött határrésznevek együttes száma: 165. A 165-ből nagy valószínűséggel 80 természetes, 85 pedig feltehetőleg hivatalos név. A 80 természetes név magában foglalja a felsorolt 26 víznévi eredetűt is (32,5 %).

Ha a névadó vizek jellegét tekintjük, azt mondhatjuk, hogy egy kivétellel (*Kerekító*) valamennyi vízfolyás volt. Az asszociáció alapjául szolgáló vízneveknek több mint a fele alakilag egyelemű: 14 (53,8 %). A kételeműek között igen magas az *-ér* utótagúak száma: 9 (34,6 %); 1-1 *-derék*, *-fok*, *-tó* utótagú víznév vált még határrésznévvé (3, együtt: 11,5 %).

Az utóbbi kis összesítésből talán nem megalapozatlan arra következtetni, hogy Körösladány határában az elmúlt századokban több volt a folyóvíz, mint az állóvíz, a vízfolyásokat hajdan gyakrabban egyedítették egyelemű névvel, mint többeleművel, a keskenyebb folyóvizet kevés kivétellel az *ér* közzóval nevezték meg.

3. S hogy miért találta a múlt embere a vízerek nevét a határrészek megnevezésére igen alkalmasnak? Erre a kérdésre a község folyó- és belvízszabályozások előtti térképe, de még a 30-40 évvel ezelőtti határ képe is választ ad. A kis erek ugyanis alig követhető tekervényes módon, a határt teljesen átszöve kanyarogtak, ömlöttek egymásba, és szakadtak ki egymásból. Így a ma embere is el tudja képzelni, hogy gyakran előfordultak olyan évek, évszakok, amikor az erek vízzel borított hely nagyobb kiterjedésű volt, mint a szárazon maradt terület. Az *erek* szélessége és mélysége sűrűn vagy folyamatosan változott; a víz, a vizes hely volt a jellemzőbb, meghatározta a táj arculatát, így a neve is "erős" helyzetű lehetett. Inkább a kis száraz *szigetek*-et, *közök*-et, *zugok*-at kellett külön névvel megnevezni. A folyók, erek szabályozásával a terjedelmes árterek, kiszáradt medrek régi víznevei megőrződtek a termővé tett földek nevéként, sőt még a szomszédos magasabb fekvésű partokra is használni kezdték azokat.

4. A jelentésváltozás folyamatában (a forrásokban is megfigyelhető módon) az egykori monoszemantikus víznevek poliszemantikussá váltak. A vizsgált nevek esetében a poliszémia folyamatosan, hosszú ideig (több évszázadig) fennállott. A XX. századra ez az állapot a nevek többségében megszűnt, a régi (víznévi) jelentés elveszett, csak az új (határrésznévi) él tovább. A 26 névből csak 4 (15,3 %: *Büngösd*, *Guzsaly*, *Nadarér*, *Pakac*) maradt meg többjelentésűnek, vagyis jelöl vizet (csatornát) és határrészt egyaránt, a többi 22 egyjelentésűvé vált, csak határrészeket nevez meg. A vízneveknek határrésznevekként való felhasználásában megnyilvánul a nyelv gazdaságossági törekvése, e nevek továbbélésével, gyakori használatával pedig megőrződnek a régi vízivilág emlékei.

BÍRÓ FERENC